

Hadislerin Tarihsel Boyutu,
Nevzat TARTI, Atatürk
Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Erzurum 2001, 200
sayfa

Doktora tezi olarak hazırlanan *Hadislerin Tarihsel Boyutu* adlı söz konusu çalışmanın Giriş'inde tarihsellik kavramının anlam alanı ve tartışma noktalarını ele alan araştırmacı, birinci bölümde hadislerin tarihsel boyutunu tartışmanın gereği, problemleri ve bunun geçmişteki izdüşümlerini incelemiştir. Araştırmacı ikinci bölümde ise tarihselliği etkileyen faktörler açısından hadislerde tarihsel boyut ana başlığı altında dış faktörlerin hadisin tarihselliğine etkisi ile iç faktörlerin hadisin tarihselliğine köken oluşu şeklindeki iki alt başlıkla konuyu ele almıştır.

Hadislerin anlaşılması ve yorumlanması bağlamındaki gelişmeleri dikkate alan araştırmacı, yeni metodoloji çalışmalarına bir katkı sağlamak düşüncesini bilinç altında taşımakta, hatta belirli bir tarihsellik teorisine sahip olmaması sebebiyle müslümanların, tarihsellik bilincinden ve bunun getireceği avantajlardan gereği gibi yararlanamadığı ve verimsiz tartışmalarla zaman kaybettikleri tesbitini yapmaktadır. Aynı zamanda araştırmacı, tarihsellik tartışmalarının, Kur'an merkezli olarak gelişmiş olmasını da bu verimsizliğin bir göstergesi olarak kabul etmektedir. Zira bu durum konunun hadislerle olan daha yakın bağlantısının ikinci plana atılmasına ve ihmal edilmesine yol açmıştır (s. VII).

Ülkemizde tarihsellik ile ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında araştırmacının tesbitinin yerinde olduğu söylenebilir. Zira bu konuda yapılan iki doktora tezi ve bir sempozyumun yanında, neşredilen birçok eserin de Kur'an merkezli olduğunu görmekteyiz. Örneklendirmek gerekirse şu çalışmaları zikredebiliriz. Şevket Kotan, *Kur'an ve Tarihsellik Tartışmaları* (doktora tezi, 2001, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); İshak Özgel, *Tarihselcilik Düşüncesi Bağlamında Kur'an'ın Tarihsel Yorumu* (doktora tezi, 2003, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü); *Kur'an'ı Anlamada*

Tarihsellik Sempozyumu: Tebliğler (Bursa 1996); Mevlut Uyanık, *Kur'an'ın Tarihsel ve Evrensel Okunuşu* (Ankara 1997); Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur'an-ı Kerim, Tarihselcilik ve Hermenötik* (İzmir 2003). Ancak hadis alanındaki çalışmalardan, en azından çalışma konusu yaptığımız bu tezin de 2001 tarihinde bitirildiğini düşünürsek, bu tesbiti daha sağlıklı değerlendirebiliriz. Bu hususun hadisin hem güvenilirliği, hem de konumu noktasında üzerinde ittifak edilen ve statik olan bir kanaatin bulunmaması, gerektiği zaman da metnin atlanabilme ya da gözardı edilebilme ihtimaliyle birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

İslâm kültürünün içinde bulunduğu ortamda, tarihsellik tezini bir çıkış yolu olarak gören araştırmacı, "İslâm'ın cihanşümul ve vahyedilmiş bir din oluşu ve tarihselliğin kavram olarak batı kültürüne dayanması sebebiyle, hadislerin tarihselliğini tartışmak zor görünse de, günümüz insanının ulaştığı değişim bilinci ve son zamanlarda hadislerin tarihselliği konusunda yapılan bazı vurgular nedeniyle bunu yapmak bir ihtiyaç haline gelmiştir." (s.V) ifadesiyle, hem konunun zorluklarına işaret etmekte, hem de "tarihsel okumanın" bir ihtiyaç olduğunu, hatta sahip oldukları metni anlama ve yaşadıkları hayatı anlamlandırma noktasında birtakım avantajlar sağladığını beyan etmektedir. Tarihsellik tartışmalarının Kur'an merkezli olarak geliştiğini dikkate aldığımızda, bunu hadislerle tatbik etmenin çok da zor olmadığı düşünülebilir. Zira Kur'an bütünüyle vahyedilmiş, ibadetlerde ve ibadet niyetiyle tilâvet olunan kutsal bir metin kabul edilmektedir. Oysa ki hadislerin konumu dikkate alındığında bu engellerin hemen hiç biriyle karşılaşmadığı görülecektir. Onların içerisinde vahye dayalı bilgi bulunsa bile, tamamının vahiy olduğunu söylemek mümkün değildir. Mâna ile rivayetin meşru ve yaygın olması da lafzın dokunulmazlığını ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda hadislerin tarihsel okuyuşla okunmamış olmasının nedenlerini yeniden düşünmek gerekmektedir.

Bireylerin kendi tarihsel ortamlarında elde ettikleri kültürel birikim, farklı bir tarihsel ortamın ürünü olan olguların anlaşılmasında her zaman yeterli olmamaktadır. Aksine olguların tarihsel bağlamları hakkındaki veriler ne kadar fazla ise, onun anlaşılma ve farklı tarihselliklerde uygulanabilme ihtimali de o kadar yüksektir. Bu gerçeğin farkında olan araştırmacı, herhangi bir tarihsel dönemi, yabancı bir tarihsel dönemin ölçütleriyle değil, bizzat kendisinden hareketle anlamayı, yaşamanın ve tarihi idrak etmenin temel esprisi olarak görmektedir (s. 5-6).

Söz konusu temel espriyi hayata geçirmek, anlaşılması hedeflenen metnin diri tutulması anlamına gelmektedir. Zira metin ve yorum ancak yeni bir yöne işaret etmek suretiyle diri kalabilirler. Geçmiş zamana ait bir metni idrak edilen ana getiren ve bir yorumu aynı metnin diğer yorumlarından ayıran şey işte budur. Bir metne değişmez bir anlam açısından yaklaşmak, geçmiş metnin

artık hayattan yoksun oluşu anlamında geçmişle şimdi arasında köklü bir kopukluk ve kesikliğinin bulunduğunu varsaymak olacağı için, metnin tarihsel sürekliliği hakkında konuşmayı imkânsızlaştıracaktır. Dolayısıyla değişen şartlara karşı kayıtsız kalan metin yeni bir şey söyleyecek durumda olmayacaktır. Geçmişte oluşan bir metne, orijinal işlevini yeniden kazandırabilmek için onun anlaşılması ve yorumlanması hedeflenmektedir.

Metnin yeniden işlevselleştirilmesine imkân sağlayacak tarihsel boyutun nasıl tesbit edileceği konusunda mütevazı bir çaba olarak arzedilen bu çalışmada ana hatlarıyla tarihsel alanın sınırları çizilmektedir: “Rasulullah’ın şartlara bağlı davranışlarında tarihsellik gözlenmektedir. ... Muhataplarının psiko-sosyal durumlarına göre verdiği kararlar ve yaptığı değerlendirmeler de tarihsellikten uzak değildir. Ayrıca muhatapları Hz. Peygamber’i algılamak ve rivayetleri başkalarına nakledeken hadise kendi tarihselliklerini katmaktadır. Hadisleri belirli konulara göre kitaplarda sıralayan veya onlar üzerinde değerlendirme yapan müellifler ise, onları Rasulullah döneminin tarihsel ortamından çok daha farklı bir yapıda okurlarına sunmaktadırlar” (s. 5).

Hadis metinlerindeki kayıtların önemli bir kısmını tarihteki belli bir kesitin kaydı, sünneti de teorik olan mesajın pratiğe aktarılması olarak algılayan Tartı, tarihsellik tartışmasında, hem frenleyici olan, hem de yapılan yorumlarda dikkat edilmesi gereken bazı temel özelliklere de dikkat çekmektedir. İslâm’ın evrensel bir din olması ve Hz. Peygamber’in aşkın alanla ilişkisi bunlardandır.

Hadislerdeki tarihsel boyutun irdelenmek istendiği ikinci bölümde, tarihselliğe neden olan unsurlar masaya yatırılmakta ve insanın hem tarihsel, hem de tarihselliği yaratan varlık olduğu tesbiti yapılmaktadır (s. 74). Olgu veya uygulamayı tarihselleştiren faktörler tesbit edilirken, coğrafya, iklim, bitki örtüsü gibi haricî ama belirleyici olan faktörlere vurgu yapılmıştır. Bunların yanında sahip olunan kültürel birikim, ortaya çıkan olgu ve uygulamalardaki vurguya da etki etmektedir. Resim yasağı, arazilerin kiralanması hakkındaki yasağın, güneş kültü nedeniyle ortaya çıkan nehiyler, kölelik, Kur’an sayfalarını düşman ülkesine götürme yasağı, kadının mahremsiz olarak yolculuk yapmasının yasaklanması, çok eşlilik, kızların küçük yaşta evlendirilmeleri, diyet bedelinin deve cinsinden tesbiti, yeme içme adabı gibi hususlar bu bağlamda zikredilebilen örneklerdir.

Söz konusu alanlarla ilgili hadislerdeki tarihsel boyutu tartışmanın, onların dışlanması ve ihmal edilmesi değil, aksine Hz. Peygamber’in örneğinin mahiyetini ve bunun günümüz şartlarında nasıl gerçekleşeceğini tesbite yönelik olduğunun altı çizilmektedir. Müslüman âlimlerin sünnet ve hadisler üzerindeki çalışmalarını ve yapılan tartışmaları da, tarihselcilik ile bire bir örtüşmese de, bir tür tarihsellik bilincinin yansıması olarak algılayan araştırmacı bunun, Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarından, değişen şartlar içinde

farklı yer ve zamanlarda nasıl istifade edileceği konusunda kullanılacak materyallerden sadece biri olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Tarihsel unsurların dikkate alınması ve tesbiti anlamayı kolaylaştıracaktır. Ancak özel olarak hadis ilmini dikkate aldığımızda anlamının iki farklı işlevinin bulunduğu dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bunlardan biri, metnin kabulünü imkân dahiline sokması; diğeri ise metnin farklı tarihselliklerde orijinal işlevini yeniden üstlenmesidir. Hadislere yönelik tenkitler karşısında birincisini sık sık kullanan İslâm âlimleri, ikinci alanla ilgili kayda değer bir çalışma ortaya koyamamışlardır. Bu haliyle hadis metni, geçmişteki varlığı kabul edilen ancak bugün için söyleyebileceği sözü olmayan arkeolojik bir bulgu olarak varlığını sürdürebilir. Oysa ki İslâm mesajının evrenselliği, ona varlık kazandıran metinlerin yeniden okunması ve yorumlanmasıyla mümkün olabilecektir. Araştırmacının ifadeyle söz konusu çalışmayı bu bağlamda atılan mütevazı bir adım olarak görmek, ama bu alanda yapılması gereken çok şeyin olduğunu da bilmek gerekir.

Doç. Dr. Yavuz ÜNAL

OMÜ İlahiyat Fakültesi, SAMSUN